ХІМІЯ ПІДВЕЛА

Джоел Флінт сам зателефонував шерифові про те, що вбив свою дружину. А коли шериф із помічником добулися до місця вбивства — проїхали двадцять із гаком миль у глухий закуток, де стояло житло Веслі Прітчела,— Джоел Флінт сам зустрів їх у дверях і запросив до господи. Він був чужинець, приблуда-янкі, до наших сторін занесло його два роки перед тим — тримав при мандрівному цирку яскраво освітлену ятку, де крутили рулетку, а в банку громадилися нікельовані пістолети, бритви, годинники та губні гармонійки; потім цирк од'їхав, а він залишився і за два місяці побрався з дочкою Прітчела, єдиною живою з-поміж його дітей: ця недоумкувата майже сорокалітня стара панна жила доти мало не пустельницею разом з дражливим, буйної вдачі батьком на його добрій, хоч і невеликій фермі.

Та навіть по шлюбові старий Прітчел, здавалося, не хотів мати зі своїм зятем ніякого діла. Він поставив молодим маленький будиночок за дві милі од свого власного, і дочка там невдовзі почала розводити курей на продаж. Як вірити чуткам, старий Прітчел, котрий, зрештою, і так майже нікуди не виходив з дому, і не зазирнув до нового будинку, так що навіть із єдиним своїм живим дитям бачився тільки раз на тиждень. Це бувало щонеділі, коли дочка з чоловіком од-возили купленим із других рук ваговозом курчат на ринок і тією ж таки машиною приїжджали до старого дому в неділю на обід у старого Прітчела,— той тепер сам собі куховарив і порався по господарству. Щоправда, між сусідами подейкували, ніби я тоді він зятя лиш на те впускав до свого дому, щоб дочка бодай раз на тиждень зготувала йому путню гарячу страву.

Отже, протягом наступних двох років Флінта вряди-годи бачили в Джефферсоні, центрі округи, а частіше у виселку на роздоріжжі неподалік його дому. Мав він літ десь так за сорок, був сам ані присадкуватий, ані високий, ані щуплявий, ані дебелий (власне, його й тестева тіні легко могли б суміститися, і згодом на короткий час так

воно й сталося), мав холодне погордливе й розумне обличчя, а як оповідав щось про далекі гамірливі сторони, де його слухачі ніколи не бували, то таким собі лінькуватим голосом — одне слово, він був городянин, хоч, за його таки розповідями, в жодному з міст довго не барився; не пробув ще він в окрузі й трьох місяців, як уразив тутешній люд, уже й спосіб його життя перебравши, однією лиш йому притаманною звичкою,— власне завдяки їй він став незабаром знаний усій окрузі, навіть серед тих, що зроду його не бачили. А річ ось у чім: за нашим місцевим південським звичаєм віскі п'ється з цукром та водою, він же відмовлявся що-небудь домішувати, і брутально, з погордою, часом без видимої причини й приводу, глузував із нашого звичаю. Тутешнє питво він називав квашею, дитячою монькою і сам хилив навіть наше пекуче, скажене, кукурудзяне, тайкома вигнане віскі, не запиваючи й ковтком води.

І ось того останнього недільного ранку він зателефонував шерифові, що вбив свою дружину, і зустрів полісменів у дверях тестевого дому словами:

— Я вже заніс її до хати. Тож можете пожаліти язика і не вичитувати мені, що не слід було її рушати до вашого приходу.

— По-моєму, підібрати її з землі то не гріх,— мовив шериф.— Стався нещасливий випадок,— так, здається, ви сказали?

— То вам тільки здається,— одрубав Флінт.— Я сказав, що вбив її.

І то було все.

Шериф одвіз його в Джефферсон і посадовив у камеру в'язниці. Того ж таки дня після вечері я саме під наглядом дядька Гевіна готував стислий виклад цієї справи, коли до кабінету бічними дверима зайшов шериф. Дядько Гевін був прокурор лише округи. Але він із шерифом — той обійняв свою посаду ще раніше, ніж дядько Гевін прокурорську, —

віддавна приятелювали. Цебто приятелювали в тому розумінні, в якому двоє партнерів по грі в шахи є приятелями, дарма що їхні цілі зовсім протилежні. Якось я чув їхню суперечку:

"Мене цікавить істина",— сказав шериф.

"Мене теж,— сказав дядько Гевін.— Істина така рідкісна річ. Але більше мене цікавить правосуддя і людські душі".

"Хіба істина й правосуддя — не те саме?"—запитав шериф.

"Відколи це? — відказав дядько Гевін.— Свого часу мені траплялося бачити істину, в якій було все що завгодно, крім правосуддя, і я бачив правосуддя, що вдавалося до таких знарядь і засобів, до яких мені гидко було б діткнутися навіть десятифутовою жердиною".

Про вбивство шериф оповідав нам навстоячки: здоровань із маленькими пильними очима, він стовбичив над запаленою настільною лампою і промовляв згори до буйної, передчасно посивілої чуприни дядька Гевіна та його жвавого тонкого обличчя, а той сидів, спираючись мало не всією своєю вагою на власну потилицю, схрестивши ноги на письмовому столі, жував кінчик своєї люльки з кукурудзяного качана й накручував на палець та розкручував годинниковий ланцюжок з причепленим до нього ключиком Фі Бета Каппа з Гарварда.

— Навіщо? — запитав дядько Гевін.

— Я й сам його про це запитав,— сказав шериф.— А він мені: "А навіщо чоловіки вбивають своїх жінок? Припустімо, задля страхової виплати".

— Е, ні,— сказав дядько Гевін.— То жінки збавляють віку своїм чоловікам задля негайного зиску — страхової виплати, або коли їм здається, що інший чоловік їх до того заохочує чи щось за' те обіцяє.

Чоловіки вбивають своїх жінок з ненависті, люті чи розпуки, або щоб стулити їм губи, бо від жіночого язика ні втекти, ні навіть відкупитись.

— Маєш рацію,— відказав шериф. Він блимнув на дядь-' ка Гевіна своїми оченятами.— Схоже на те, що він хотів сісти до в'язниці. От ніби він не тому дає себе заарештувати, що вбив жінку, а навпаки, забив жінку, щоб його заарештували й замкнули. Під варту.

— Навіщо? — запитав дядько Гевін.

— Теж маєш рацію,— відказав шериф.— Коли хтось зу-' мисне замикається на ключ, то, значить, боїться. А хто дає самохіть посадити себе за підозрою в убивстві...— Добрих десять секунд він блимав своїми пильними оченятами на дядька Гевіна, а дядько Гевін так само пильно видивлявся на нього.— Бо він не боявся. Ані тоді, ані будь-коли. Врядигоди трапляється такий чоловік, що нікого не боїться, навіть самого себе. Він один з таких.

— Якщо він хотів, щоб його замкнули,— сказав дядько Гевін,— то навіщо ж ти це зробив?

— Гадаєш, мені не слід було так хапатися?

Вони знову дивилися один на одного якусь хвилю. Дядько Гевін більш не накручував на палець ланцюжок від годинника. '

— Гаразд,— промовив він.— Старий Прітчел...

— Власне до цього я й веду,— озвався шериф.— Нічого.

— Нічого?—перепитав дядько Гевін.— Ти його навіть не бачив?

Тоді шериф розповів також і про це: як він, його помічник та Флінт стояли на веранді і раптом помітили старого у вікні: якусь мить він спідлоба дивився на них крізь шибку, потім застигле з люті обличчя відсунулося, зникло, і тільки залишилося враження злостивої втіхи, шаленого тріумфу і ще чогось...

— Перестраху?— здивувався шериф.— Де там. Кажу ж тобі, він не з боязких. А-а...— похопився він.— Це ти про Прітчела. #

За цим разом він так довго видивлявся на дядька Гевіна, що той нарешті сказав:

— Гаразд. Розказуй далі.

І шериф розповів також і про те, як вони зайшли до будинку, в сіни, як він зупинився і постукав у замкнені двері покою, що в його вікні вони помітили те обличчя, і навіть гукнув старого Прітчела на ймення, але не дістав жодної відповіді. І як вони пішли далі, і в тильному покої знайшли на ліжку місіс Флінт із рушничною раною на спині, а біля тильного виходу — Флінтів обшарпаний, потовчений ваговіз, стояв він так, ніби з нього щойно висіли.

— У' машині лежали три мертві білки,— сказав шериф.— Неначе їх підстрелено вже після сходу сонця.

І на східцях та на землі між східцями й ваговозом була кров — так ніби місіс Флінт поцілено з машини, а сама рушниця з вистріленою гільзою стояла тут-таки, під дверима,— мовби хтось її поставив, увіходячи в дім. І шериф, мовляв, повернувся до сіней і знов постукав у замкнені двері.

— Звідки замкнені? — перебив дядько Гевін.

— Зсередини,— пояснив шериф.

І він закричав просто в глуху площину дверей, що висаг-дить їх, як містер Прітчел не озветься й не відчинить, і за цим разом хрипкий і лютий старечий голос загорлав у відповідь:

— Гетьте з мого дому! Забирайте цього вбивцю і гетьте з мого дому!

— Вам доведеться скласти зізнання,— сказав на те шериф.

— Складу, як прийде часі— крикнув старий.— Гетьте з мого дому всі до одного!

І він, шериф тобто, послав помічника машиною по найближчого сусіду, а сам чекав із Флінтом, поки помічник повернувся з якимсь подружжям. Тоді вони відвезли Флін-та до містечка, посадили його за грати, шериф зателефонував знову до будинку старого ГІрітчела, і озвався сусіда; й сказав, що старий і досі не відімкнув покою і не бажає виходити чи бодай озватися, лише каже їм усім (коли чутка про трагедію поширилася, надійшло ще кілька сусідів) забиратися геть. Але дехто з них залишиться в домі, хоч би там що робив чи казав цей, не інакше як ошалілий, дід, а похорон відбудеться завтра.

— Оце й усе? — спитав дядько Гевін,

— $се,— відказав шериф.— Бо тепер уже запізно.

— Наприклад? — дядько Гевін йому.

— Вбито не того, кого треба.

— Таке трапляється,— згодився дядько Гевін.

— Отже, пиши — все пропало.

— Наприклад?

— А та справа з глинищем.

— Яка справа з глинищем?

Коли ж бо ціла округа знала про глинище старого Пріт-чела. Саме посеред його ферми залягали поклади доброї глини, і люди з сусідніх околиць ліпили з неї цілком придатні для вжитку, хоч і неоковирні, горнята — коли тільки вдавалося накопати її доволі, поки містер Прітчел побачить і нажене геть. Не одне покоління хлопчаків виколупувало часом з тієї глини ІНДІАНСЬКІ, ба навіть прадавні реліквії — кремінні вістря до стріл, сокири й посуд, черепи, стегнові кістки й люльки,— а кілька років тому там навіть провадила розкопи група археологів із університету штату, поки не нагодився туди старий Прітчел, цим разом із дробовиком. Але про ці речі всяке знало, і зовсім не про них оповідав шериф, аж дядько Гевін випростався в кріслі і спустив ноги на підлогу.

• — Не чув про це,— сказав дядько Гевін.

— А там це знає кожен,— провадив далі шериф.— Атож, це, сказати б, місцевий вид спорту просто неба. Почалося все десь так півтора місяця тому. Тх троє північан. Намагаються купити в старого Прітчела всю ферму, щоб прибрати до рук глинище і виробляти з глини якийсь там шляховий матеріал, оскільки я зрозумів. Тамтешній люд спостерігає ще й досі, як вони пробують здійснити цю купівлю. Либонь, з усієї околиці самі тільки північани ніяк не збагнуть, що старий Прітчел і гадки не має продавати їм навіть глину, а не те що ферму.

— Вони, звісно, вже прицінилися?

—■ Гроші, либонь, дають добрі. Одні кажуть, двісті п'ятдесят доларів, інші більше — аж до двохсот п'ятдесяти тисяч. Ці північани просто не знають, як до нього підійти. От коли б вони просто напосілись

на нього і переконали, нібито вся округа сподівається, що він їм не спродасться, тоді-то, мабуть, ферма була б їхня ще до вечора.— Він видивився на дядька Гевіна, знову блимаючи очима.— Отже, вбито не того, кого треба, розумієш? Коли це через глинище, то сьогодні він ані на крок до нього не ближче, ніж учора. Йому тепер гірше, ніж учора. Тоді між ним та грошима його тестя стояли тільки якісь там почування, прагнення та надії, що їх, либонь, плекала ця недоумкувата дівчина. А тепер — в'язничний мур і, напевне, зашморг. Тут щось не в'яжеться. Припустімо, він боявся можливого свідка, але ж він знищив його, коли ще не було чого свідчити, цебто ще й самого свідка не було, і не було кого нищити. Він вивісив табличку з написом: "Слідкуйте за мною, пильнуйте мене", кинув виклик не тільки нашій окрузі й штатові, але й усім людям на землі, що вірять у біблію, в її заповідь: не убий,— а потім прийшов і дав себе замкнути якраз у місці, створеному, щоб його покарати за цей злочин і втримати від наступного. Щось йому чи не поплутало карти.

— Сподіваюся, так,— сказав дядько Гевін.

— Сподіваєшся?

— Атож. Я б волів, нехай би йому поплуталися карти в уже заподіяному, аніж коли те заподіяне виявиться ще не довершеним.

— Як то ще не довершеним? — запитав шериф.— Яким світом він може щось довершити, хай би навіть і мав такий замір? Чи ж його вже не замкнено до в'язниці і чи не одна тільки душа в цілій окрузі могла б звільнити його на, поруки,— але це батько жінки, в убивстві якої він фактично зізнався?

— Схоже, що так,— сказав дядько Гевін.— Чи не укладено якої страхової угоди?

— Не знаю,— відповів шериф.— Завтра з'ясую. Але не те мене цікавить. Хочу довідатися, чому він схотів сісти за грати. Кажу ж бо тобі, він не мав страху ні тоді, ані будь-коли. Ти вже вгадав, хто там боявся.

Та ще не прийшов час нам дістати відповідь на це запитання. А страхова угода існувала. Та ледве ми про неї дізналися, як трапилося ще дещо, заслонивши собою тимчасово все інше. Коли на світанку тюремник зазирнув до Флінтової камери, там було порожньо. В'язень не виламався. Він просто зник — з камери, з в'язниці, з містечка і, найпевніше, з цілої округи, не лишивши по собі й сліду: ніхто не бачив ані його, ані кого подібного до нього. Ще до схід сонця я впустив шерифа бічними кабінетними дверима; дядько Гевін, коли ми ввійшли до його спальні, уже сидів у ліжку.

— Старий Прітчел! — сказав дядько Гевін.— Тільки ми вже спізнилися.

— Що з тобою? — здивувався шериф.— Я ж бо казав учора ввечері: то він спізнився вже в ту мить, як не туди вистрілив, куди слід. Ну, та щоб мати змогу тебе заспокоїти, я вже туди зателефонував. Цілу ніч чоловік десять сиділо в будинку з... з місіс Флінт і старим Прітчелом — він і далі не відмикав дверей і з ним було все гаразд. Вдосвіта вони почули, як він гупав і никав по кімнаті, і хтось до нього постукав і доти стукав та гукав, аж він укінці прочинив двері досить широко, щоб їх усіх добряче вилаяти й попросити ще раз геть зі свого дому, щоб і не вертались. Потім він знову замкнувся. По-моєму, старого все це неабияк приголомшило. Напевне, він бачив, як усе сталося, а чоловік же літній і вже й так своєю брутальністю усіх віднадив від дому,— окрім цієї причинуватої дівчини, але навіть їй кінець кінцем припекло покинути його, і то будь-що. Воно про мене й не дивина, що вона віддалася за такого, як Флінт. Як це, пак, сказано в письмі святому: "Хто меч підняв, од меча й загине"?.. Цим мечем для старого Прітчела обернулось те,— не знаю вже, що саме,— що він поставив себе над товариством, коли був ще молодий, здоровий та дужий і людей не потребував. Але щоб тобі вже зовсім одлягло від серця, я послав туди із півгодини тому Браяна

Юела й наказав не спускати з ока ті замкнуті двері... чи самого старого Прітчела, якби він з них вийшов, доки я не звелю, і послав Бена Бері та ще кількох до Флінтового будинку, і Бен має мені зателефонувати. Я повідомлю тебе, коли про щось дізнаюся. Але навряд там що дізнаєшся, коли наш чолов'яга звіявся! Вчора він дався до рук, бо зробив помилку, та коли цей чолов'яга здатен отак вислизнути з в'язниці, то другої помилки він припуститься хіба вже за п'ятсот миль від Джефферсона чи навіть і від цілого Міссісіпі.

— Помилку? — мовив дядько Гевін.— Сьогодні вранці він сказав нам, навіщо хотів потрапити до в'язниці.

— І навіщо ж?

— Щоб мати змогу втекти з неї.

— Навіщо ж йому було збуватися волі і знов її повертати, коли він міг одразу лишатись на волі — попросту втекти, а не телефонувати мені, що вбив жінку.

— Цього я не знаю,— відказав дядько Гевін.— Ти певен, що старий Прітчел...

, — Чи ж не казав я тільки-но: його бачили сьогодні вранці й балакали з ним крізь прочинені двері. А саме в цю хвилину Браян Юел, напевне, сидить на стільці, підпираючи ті двері... і бідний він буде, коли ні. Я тобі подзвоню, як що почую. Таж я казав уже —г— що там можна почути?

Він подзвонив через годину. Перед тим він розмовляв зі своїм помічником; той перетрусив Флінтів будинок і доповів, що Флінт цієї ночі побував там; тильні-бо двері стояли отвором, гасова лампа лежала розбита, де Флінт її, мабуть, скинув, мацаючи в пітьмі,— на таку гадку наводив паперовий скрутень, якого помічник знайшов за великою,

розчиненою, похапки переритою скринею і яким Флінт, певно, собі присвічував, порпаючись у скрині; цей клапоть паперу віддерто з рекламної афіші...

— З чого? — здивувався дядько Гевін.

— Те саме і я спитав,— відповів шериф.— А Бен тоді й каже: "Ну, то присилайте сюди ще когось', якщо я, по-вашому, не вмію гаразд читати. Цей клапоть паперу — явно віддертий ріжок рекламної афіші, бо так на ньому по-англійському й написано, навіть я можу вчитати..." А я тоді йому: "Поясни мені до пуття, що то в тебе в руках". Він і пояснив. Отже, то сторінка якогось тонкого журналу чи газети під назвою "Рекламна афіша", чи, може, "Наша рекламна афіша". Там надруковано щось іще, але Бен того не може розібрати: загубив у лісі окуляри, як оточував зі своїми людьми будинок, щоб схопити Флінта. Мабуть, сподівався, що той готуватиме собі сніданок абощо. Знаєш ти, що це за газета?

— Знаю,— сказав дядько Гевін.

— Знаєш ти, що це означає... як вона там опинялася?

— Знаю,— відповів дядько Гевін.— Але навіщо?

— Ну, цього я не можу сказати. І він ніколи не скаже. Бо він щез, Гевіне. О, ми ще злапаємо його... тобто хтось його злапає, десь, колись. Але не тут і не за це. Таке враження, ніби ця бідолашна, невинна, пришелепувата. дівчина не заслужила, щоб за неї помстилося бодай оте правосуддя, що, як ти запевняєш, дорожче тобі від істини.

І справді, виглядало так, що вже по всьому. Місіс Флінт поховано того ж дня надвечір* Під час похорону старий і далі не відмикався і не вийшов навіть опісля, коли всі від'їхали з труною на цвинтар, а в будинку тільки помічник шерифа сидів по-давньому на стільці під замкненими дверима та ще поралися дві сусідки — вони залишилися

наготувати старому Прітчелові гарячої страви і зрештою таки умовили його прочинити на хвильку двері й узяти від них тацю. І він подякував їм, незграбно й шорстко, подякував, що такі до нього добрі ось уже цілу добу. Одна з жінок, вельми тим зворушена, зохотилась навідатися ще й завтра та зварити йому поїсти, але старого зараз же знову посів його звичайний біс, і щиросерда жінка вже пожалкувала про свою добрість, коли старий прикрим та хрипливим голосом кинув із-за напівпричинених дверей:

— Не треба нічиєї мені помочі. Я й так сам обходився без дочки два роки.

Двері грюкнули їм перед носом, а потім ляснула засувка.

Тоді обидві жінки пішли, і тільки помічник шерифа лишився сидіти на стільці при самих дверях. Він повернувся до міста вранці наступного дня і розповів, як старий зненацька розчахнув двері, й ногою, не встиг він і поворухнутись, вибив із-під нього, сонного, стілець, і, страшенно лаючися, звелів йому вшиватись, і як трохи згодом він (помічник) вийшов, а щойно зиркнув на дім із-за рогу клуні, як раптом із кухонного вікна гримнув постріл і заряд шроту пороснув у стіну клуні ближче ніж за ярд у нього над головою. Шериф і про це зателефонував дядькові Гевіну:

— Отже, він тепер знову сам. А що така його, здається, воля, то про мене. Шкода його, звісно. Мені шкода кожного, хто мусить жити з отакою вдачею. Старий та самотній — і ще оця напасть. Це все одно, якби кого підхопив вихор, закрутив і поніс, а тоді брязнув знову назад об землю, туди, де він і був, так що від тої мандрівки ні пожитку, ні втіхи. Що, пак, я вчора казав про того, хто меч підняв?

— Не пригадую,— відказ'ав дядько Гевін.— Ти багато чого вчора набалакав.

— І багато чого слушного. Я казав, що все довершилося вчора. І так воно й є. Цей чолов'яга ще спіткнеться колись, але деінде.

Одначе то ще було не все. Здавалося, Флінта взагалі тут ніколи не було — нічого, жодного сліду, жодної позначки не зосталося по ньому в камері в'язниці. От хіба лиш групка людей, повитих смутком, але не жалобою, що розходилася, розтікалася від свіжої .могили жінки, яка в кращому разі ледве діткнулася нашого життя і яку ми здебільшого знали тільки позаочі, а як хто й бачив, то зовсім її не знавши... Та ще бездітний дід—більшість із нас його взагалі не бачили — залишився знову сам-один у домі, де, за власними його словами, і так уже два роки не було при ньому дитини...

— Як наче нічого взагалі й не сталося,— сказав дядько Гевін.— Мовби Флінт не тільки ніколи не сидів у камері, але взагалі ніколи не існував. Маємо тріумвірат убивці, жертви та посиротілого батька... Не троє людей з плоті й крові, а тільки омана, гра тіней на екрані... Не чоловіки й жінки чи там молоді й старі, а просто три етикетки, тіней же від них падає дві, і то лиш тому, що треба не менше двох тіней, щоб вирікати істини про несправедливість і горе. Отак-то. Від них завжди падало тільки дві тіні, хоч це й було три етикетки, троє імен. Наче тільки завдяки своїй смерті та бідолашна жінка зробилася аж досить щільна й реальна, щоб відкидати тінь.

— Але хтось же її вбив,— озвався я.

— Так,— погодився дядько Гевін.— Хтось її вбив. Було це опівдні. А близько п'ятої задзеленчав телефон,

і я зняв трубку. Голос був шерифів. "Дядько вдома? — запитав він.— Скажи, хай мене зачекає. Я зараз прийду". Він привів із собою якогось незнайомця — городянина, в чепурному міському вбранні.

— Це містер Веркмен,— сказав шериф.— Інспектор страхового товариства. Страховий поліс таки був. На п'ятсот доларів — видано його півтора роки тому. Навряд чи цього досить, щоб когось убивати.

— Коли це взагалі вбивство,— сказав інспектор. Голос у нього був теж холодний, та поза ним вчувалося ніби якесь приховане кипіння.— Гроші за цим полісом сплачуватимуться негайно без жодних застережень чи подальшого розслідування. І я вам ще скажу дещо — цього ви, тутешні, либонь, досі не знаєте. Цей дід несповна розуму. То не Флінта слід було привезти до міста й ув'язнити.

Тільки далі оповідав уже сам шериф: як то вчора пополудні у мемфіську філію страхового товариства надійшла телеграма за підписом старого Прітчела, і в ній сповіщалося про смерть застрахованої, як інспектор приїхав до будинку Прітчела сьогодні близько другої, і за півгодини добув од самого старого правду про доччину смерть,— факти підпиралися ще й речовими доказами— ваговозом, трьома мертвими білками їй кров'ю на східцях та землі. Виявляється, дочка готувала обід, а Прітчел із Флінтом погнали машиною вниз до Прітчелової ділянки лісу вполювати білок на вечерю. "І це сходиться,— сказав шериф.— Я сам розпитав. Вони робили так щонеділі зрання. Прітчел самому тільки Флінтові дозволяв стріляти своїх білок, та й то лише в своїй присутності". Отож вони підстрелили трьох білок, і Флінт погнав машину назад до будинку, поставив біля східців, і його жінка вийшла надвір забрати дичину, а Флінт тим часом відчинив дверцята й сягнув по рушницю, і, вибираючись із машини, перечепився підбором об краєчок приступки, та, щоб не впасти, махнув мимохіть рукою, в якій затиснув зброю,— так що цівка опинилася ненароком саме проти жінчиної голови, коли пролунав постріл. А старий Прітчел не тільки заперечив, що він посилав телеграму, але й бурхливо та з блюзнірськими прокльонами відмагався від усіх можливих здогадів чи припущень, начебто він взагалі знав про існування полісу. Він затято заперечував, що той постріл випадковий. Спочатку він твердив був, що рушниця вистрелила сама, коли дочка вийшла по забиті білки,— одначе тепер силкувався зректися свого свідчення, бо усвідомив, що відвернув

од зятя обвинувачення в убивстві, а потім вихопив з рук інспектора аркуш паперу, сплутавши його, напевне, з полісом, і став той папір дерти й шматувати, перш ніж інспектор устиг йому перешкодити.

— Чому? — запитав дядько Гевін.

— А чому б ні? — відказав шериф.— З нашої ласки Флінт утік; містер Прітчел знає, що він десь гуляє на волі. По-вашому, хтось убиватиме йому дочку, а він ще й гроші дозволить убивці за це одержати?

— Може, й так,— погодився дядько Гевін.— Але не думаю. Гадаю, містер Прітчел взагалі тим не журився. По-моєму, він знає, що Джоел Флінт не збирається отримувати поліс або якусь іншу виплату. Може, він знав, що така маленька в'язниця, як наша, не затримає у своїх мурах колишнього циркача, і сподівався, що Флінт ще повернеться додому,, і цього разу був* готовий його зустріти. Я гадаю, тільки-но люди дадуть йому спокій, він закличе тебе до себе і сам про це розповість.

— Ха,— озвався інспектор.— Тоді вони, певно, вже дали йому спокій. Бо ось послухайте. Приїжджаю я туди сьогодні пополудні, аж у вітальні з ним троє. У них чек, засвідчений банком. Чек на велику суму. Вони купували в нього ферму, усю гамузом...— між іншим, я й не знав, що земля в цій околиці аж така дорога. Перед ним уже лежав акт продажу, складений і підписаний, та коли я назвався, вони згодилися почекати, поки я верну сюди, до міста, і скажу комусь... можливу, шерифові. І я від'їхав, а той божевільний усе стовбичив у дверях і, вимахуючи тим актом, бурчав: "Атож, кажи шерифові, чорти б тебе забрали! І законника візьми теж! Візьми того законника Стівенса. Я-чув, він себе має за дуже спритного!"

— Дякуємо вам,— сказав шериф.

Він говорив і рухався розважливо, тоохи афектовно, по-старосвітському ґречно, як то вміють лише огрядні чоловіки, тільки що

він був такий завжди; досі я ніколи не бачив, щоб він отак раптово покинув когось, хоч би навіть і мав стрінутися з ним узавтра. Він більш і не глянув на інспектора. "Моя машина надворі",— кинув він дядькові Гевіну.

І саме перед заходом сонця ми під'їхали до чепурної загорожі з паль навколо порожнього чепурного подвір'я й чепурного компактного будиночка, проти якого стояли велика закурена легкова машина з міським номером та Флінтів потовчений ваговіз із якимсь чужим юнаком-негром при кермі,— чужим, бо старий Прітчел зроду не держав ніякої челяді, хіба що свою дочку.

— Він також виїздить,— сказав дядько Гевін.

— Це його право,— відказав шериф.

Ми піднялися сходами. Але ще й дверей не доступилися, як старий Прітчел затукав нас до себе,— його шорсткий і хрипучий старечий голос лунав з-за дверей, відчинених із сіней до їдальні, на стільці надималася величезна старомодна розкладана валіза, перевита ремінняччям, і троє північан у запорошеному хакі стояли, дивлячись на двері, а сам старий Прітчел сидів за столом, і я вперше вгледів (дядько Гевін сказав мені, що він бачив його досі лише двічі) кучму розкошланого сивого волосся, буйні хащі брів над окулярами в сталевій оправі, настовбурчені непідстрижені вуса і пасма бороди, забруднені тютюновою жуйкою аж до кольору брудної бавовни.

— Заходьте,— сказав він.— Це . той законник Стівенс, еге ж?

— Так, містере Прітчеле,— потвердив шериф.

— Кгм! — мугикнув старий.— Так що, Габе,— провадив він далі.— Вільно мені продавати свою землі чи ні?

— Звичайно ж, містере Прітчеле,— відказав шериф.— А ми й не знали, що у вас такий намір.

— Ха! — озвався старий.— А може, я через це передумав? '

Чек і складений акт лежали перед ним на столі. Він підсунув чек до шерифа. На дядька Гевіна він уже не дивився, тільки додав: "І ви". Дядько Гевін та шериф підійшли до столу й зупинилися, роздивляючись той чек. Жоден його не торкнувся. Я бачив їхні обличчя. .На них не було ніякого виразу.

— Ну? —запитав Прітчел.

— Добра ціна,— сказав шериф.

За цим разом старий сказав "Хе!" коротко й хрипко. Розгорнув акт і покрутив під носом, тільки не в шерифа, а в дядька Гевіна.

— Ну? — запитав він.— То як, законнику?

— Все гаразд, містере Прітчеле,— відказав дядько Гевін. Старий сидів, спершися плечима об крісло, обидві його

руки лежали на столі, голова задерлася: дивився він угору на шерифа.

— Ну? — запитав він.— То рибку з'їсти чи на дно сісти?

— Це ваша земля,— промовив шериф.— Що ви з нею зробите — то ваш клопіт, не чий.

— Ха! — відгукнувся містер Прітчел. Він не ворушився.— Ну, гаразд, панове. — Він не ворушився зовсім; один із незнайомців підійшов і взяв

акт.— За півгодини мене вже тут не буде. Можете зразу вступати в права володіння, а ні, то знайдете ключ під матою завтра вранці.

Здається, він навіть не глянув їм услідч коли вони виходили, хоч я не певен, бо окуляри його блищали. Потім я відчув, що він дивиться на шерифа, дивиться вже цілу хвилину чи й більше, а ще потім я зауважив, що його сіпає, колотить і трясе по-старечому, хоч руки його на столі лежали непорушно, мов дві грудки щойно проданої глини.

— Отже, вгавили його,— сказав він.

— Що правда, то правда,— погодився шериф.— Але потерпіть трохи, містере Прітчеле. Ми його впіймаємо.

— Коли?—скричав старий.— За два роки? За п'ять? За десять? Мені вже сімдесят чотири; я поховав жінку й четверо дітей. Де то я буду за десять років?

— Тут, сподіваюся,— сказав шериф.

— Тут? — здивувався старий.— Хіба ви не чули допіру, як я сказав тому, що може за півгодини займати будинок? Ваговіз у мене готовий, я маю з чого витрачатися і маю на що витрачатися.

— Витрачатися на що?— запитав шериф.— Такий чек? Навіть ось цьому хлопцеві довелося б схоплюватись як світ і ганяти до пізньої ночі, щоб розтринькати таку силу грошей за десять років.

— Я витрачу їх, ганяючи за тим, хто вбив мою Еллі! — Зненацька старий схопився, відіпхнувши назад стільця. Він заточився, та коли шериф притьмом підступив до нього, повів рукою і, либонь-таки, відкинув шерифа на крок назад.— Нічого,— вимовив він задихано. А тоді зарепетував хрипким тремтячим голосом:— Гетьте звідси! Гетьте з моєї господи всі, як один! — Але шериф не рушив із місця, ані ми з дядьком

Гевіном, і вже по хвилі старий перестав тіпатися. Та він усе ще тримався за ріжок столу. Голос у нього був, одначе, спокійний.— Подайте мені віскі. Онде на буфеті. І три склянки.— Шериф підніс це все — віскі в старосвітській гранчастій карафці та три важкі склянки—й поставив перед ним. Коли тепер він заговорив, голос його звучав майже лагідно, і я розумів, чому та сусідка отоді ввечері зохотилася прийти ще й назавтра зварити йому поїсти.— Ви вже мені даруйте. Зморився я. Так останнім часом пообсідали клопоти, що я виснажився до краю. Може, власне, змінити місце — якраз те, чого мені треба.

— Але ще не сьогодні, містере Прітчеле,— сказав шериф.

І ось знову, як і того разу, коли жаліслива жінка зохотилася навідатися ще раз і покухарювати, він усе зруйнував.

— Може, я сьогодні й не поїду,— гарикнув він.— А може, і поїду, але ви намірились вертати до міста, тож випиймо на щастя — і бувайте здорові.— Він зняв затичку з карафки, налив віскі у три склянки, відставив карафку й розгледівся по столу.— Гей, хлопче,— промовив він до мене,— подай-но відерце з водою. Воно там на полиці на затильній веранді.

А тоді — я вже був обернувся й рушив до дверей, коли це постеріг, що він сягає по цукерницю і занурює ложечку в цукор, і я завмер на місці. І я пам'ятаю обличчя дядька Гевіна й шерифа, і я теж не вірив своїм очам, коли він поклав повнісіньку, з горою, ложечку цукру в чисте віскі й став його колотити. Бо я придивлявся був не тільки до дядька Гевіна й шерифа, коли той приходив пограти в шахи з дядьком, але так само й до дядькового батька, тобто свого діда, і свого власного батька, поки той ще був живий, і до всіх інших людей, що приходили до дідового дому й пили, як ми це називали, "холодний грог", і навіть я знав, що, готуючи той "холодний грог", не кладуть цукру до чистого віскі, бо в ньому він не розчиниться, а опаде собі піском на дно склянки; що спершу вливають до склянки води, тоді майже церемонно розчиняють у ній цукор, а вже аж потім доливають віскі, і що кожен, хто

майже сімдесят літ придивлявся, як старий Прітчел, до готування "холодного грогу" і сам готував його та пив щонайменше п'ятдесят три роки, мусить про це знати також. І я пам'ятаю, як той, кого ми вважали досі за старого Прітчела, схаменувся, що не те робить, і рвучко підніс голову, та було вже запізно, бо дядько Гевін у ту ж мить стрибнув до нього, а він замахнувся рукою і пошпурив склянкою дядькові Гевінові в голову, і, пам'ятаю, склянка хряпнула глухо об стіну навпроти, поробивши на ній темні патьоки, і загуркотів відіпхнутий стіл, та гостро запахло розлитим із пляшки віскі, і дядько Гевін закричав шерифові: "Держи його, ГюбеІ Держи!"

Тоді ми кинулися на нього всі втрьох. Пам'ятаю, як дико в'юнилося це дуже, зовсім не дідівське тіло; перед моїми очима він пірнув шерифові під пахву й перука спала йому з голови, і я побачив, як його лице, спотворене люттю, виринає з-під гриму, з-під намальованих зморщок та наліплених брів. Коли шериф здер йому бороду та вуса, видавалося, начебто разом із ними облупилась і його шкіра, відкриваючи спершу рожеву, а потім багряну плоть, так ніби цією останньою відчайдушною машкарою він мусив закрити своє підборіддя, заличкувати не так лице, як саму кров, ним пролляту.

Вже за тридцять хвилин ми знайшли тіло старого Прітчела. Лежало воно в стайні під комірчиною для паші, в неглибокій, похапцем викопаній ямі, ледь прихованій від ока. Волосся в трупа мало що було пофарбоване, так ще й підрізане, брови теж підрізано й пофарбовано, бороду і вуса зголено. Вбрання він мав на собі те саме, що й Флінт у в'язниці, обличчя його було розтрощене щонайменш одним ударом, очевидячки, обухом тієї самої сокири, що розчерепила йому голову ззаду, отже, риси його не можна було й розрізнити, а полежав би він під землею ще два-три тижні, то вже й запевне ніхто б не признав у ньому старого Прітчела. Під голову йому було дбайливо підмощено здоровезний, мало не в шість дюймів завтовшки, альбом вагою майже в двадцять фунтів із старанно поналіплюваними газетними вирізками двадцятирічної, чи й більше, давності. Був то звіт, повість про хист, талант, кінець кінцем зраджений і зле використаний, так що він

обернувся на згубу самому власникові. Тут було все: початок кар'єри, піднесення, вершина, занепад — рекламні листівки, театральні програми, газетні вирізки і навіть одна справжня десятифутова афіша:

СИНЬЙОР КАНОВА

Неперевершений ІЛЮЗІОНІСТ

ЗНИКАЄ У ВАС НА ОЧАХ

Дирекція пропонує тисячу доларів готівкою кожному чоловікові, жінці чи дитині, що.....

" На останку впадала в око свіжа вирізка з вашої мемфі-ської газети, з дописом із Джефферсона. Була то нотатка про цю його останню ризиковану аферу, де він поставив на карту свій хист і життя заради грошей та багатства і програв — газетна вирізка увічнила кінець не одного життя, а трьох, дарма що навіть тут від двох із них падала лиш одна тінь: гинула ж не тільки невинна недоумкувата жінка, але заразом Джоел Флінт і синьйор Канова, і то на додачу до інших розкиданих в альбомі свідоцтв його смерті — обережно сформульованих оголошень із "Розмаїтостей" та "Рекламної афіші", де фігурувало нове змінене ім я, мабуть, уже не чародійне, бо ж синьйор Канова Великий був уже тоді небіжчик і проходив через чистилище то в одному, то в другому цирку протягом шести чи там-восьми місяців — оркестрантом, робітником арени, дикуном із Борнео аж до останнього етапу, коли вже досягнув самого дна, мандруючи по глухих містечках з рулеткою, що крутилась перед під-робними годинниками на виграш та пістолетами, що не стріляли,— аж поки одного дня, можливо, інстинкт на-шепотів йому ще один спосіб скористатися зі свого хисту.

— І програв цього разу остаточно,— сказав шериф. Ми знову сиділи в кабінеті. За відкритими бічними дверима світлячки, блимаючи, поволі пливли в літню ніч, цвірчали цвіркуни і скрекотали деревні жаби.— А все

через той страховий поліс. Не прибув би, скажімо, інспектор до міста і не завернув нас до нього саме вчасно, щоб подивитись, як він розчиняє цукор у чистому віскі,— і він узяв би той чек і змотався б разом із машиною. Натомість він викликає інспектора, а тоді ще кидає виклик нам обом, мовляв, приїжджайте й упізнайте мене під цією перукою та гримом.

— Ти закинув ото якось, нібито він завчасу знищив свідка,— сказав дядько Гевін.— Вона тим свідком не була. Він знищив іншого свідка, це був той, кого ми, згідно з його намірами, мали знайти там у комірчині.

— Свідка чого?— спитав шериф.— Що Джоел Флінт уже не існує?

— Почасти. Але передусім свідка першого злочину, що спричинився до смерті синьйора Канови. Він волів, щоб цього свідка знайшли. Саме тому й не закопав його як слід. А що якби тільки хтось на нього натрапив, то він зробився б раз і назавжди не лише багатий, але й вільний і від синьйора Канови, що зрадив його, вмираючи вісім років тому, і від Джоела Флінта. Хай би ми навіть знайшли трупа ще до того, як він утік,— що б він тоді сказав?

— Йому треба було трохи дужче понівечити обличчя,— зауважив шериф.

— Не думаю,— сказав дядько Гевін.— То що б він тоді сказав? —

— Ну гаразд,— промовив шериф.— То що?

— "Так, я вбив його. Він укоротив віку моїй дочці". І що б ти на це сказав, ти, представник закону?

— Нічого,— озвався шериф, помовчавши.

— Нічого,— сказав і дядько Гевін.

Десь загавкав собака, невеликий, певно, песик, а потім сова залетіла на шовковицю у дворі і загукала жалісно й тремтливо, і вся пухнаста дрібнота — польові миші, опосуми й кролики, й лиси, й усяке гаддя — заворушилися, шмигаючи та плазуючи по темній землі, що під зорями літнього погідного неба була просто темна, але не пустельна.

— То лиш одна причина, чому він пішов на це,— сказав дядько Гевін.

— Одна причина? — запитав шериф.— А яка ще інша?

— Інша — причина безпосередня. Гроші тут відпадають; він би не зміг, певне, встояти перед тим покликом, хоч би й хотів. Це той хист його. Тепер він, очевидно, карається не так тим, що впіймався, як тим, що впіймався завчасу, поки ще не було знайдено трупа і дано йому змогу впізнати в ньому себе самого, ще до того, як синьйор Канова мав би доволі часу кинути позад себе свій блискучий циліндр, щоб той зник з очей, і вклонитися під громове стакатто улесливих оплесків, а тоді, повернувшись, ступити широко раз чи два і зникнути й самому з освітленого^ рухливого кола, пропасти, щезнути навіки. Поглянь, що він зробив: сам себе визнав убивцею, коли міг залюбки врятуватися втечею; сам же зняв із себе підозру, коли був звільнився. А ще він під'юдив нас із тобою приїхати туди і, власне, бути йому за свідків та повірників при тому актові, який ми силкувалися відвернути, і він це знав. Чим же міг ще обернутися такий хист, а найпаче здобуті за його допомогою успіхи, як не безмежною погордою до роду людського? Ти ж сам казав мені, що він ніколи в житті не боявся.

— Так,— озвався шериф.— Сказано десь у святому письмі: "Пізнай самого себе". А чи не знайдеться й такої книжки, де сказано: "Людино, бійся самої себе, свого заро-зумільства, марноти й гордощів?" Ти б мусив знати — бо ж маєш себе за книжника. Хіба ж не ти колись сказав мені, що саме це й означає отой твій талісман на,ланцюжку? То в якій же це книжці?

— В усіх,— відповів дядько Гевін.— Тобто в усіх путніх. Сказано про це в кожній по-своєму, але сказано.